

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN MÜSLÜMANLAR VE MÜSLÜMAN OLMAYANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DAYANDIĞI ESASLAR IŞIĞINDA SAVAŞ-BARIŞ KAVRAMLARI

THE CONCEPTS OF WAR AND PEACE IN THE LIGHT OF ISLAMIC LAW ON MUSLIM NON-MUSLIM RELATIONSHIPS

HASAN DOĞAN*

ABSTRACT

Islam as a religion sets certain rules and regulations which concern relations between Muslims and non-Muslims, with whom Muslims share the same world. Around these principles, the experiences of the Prophet (PBUH) and the first Muslims have set example for the following centuries and generations. It is not possible to correctly evaluate Muslims' relations with individuals and societies who adhere to other religions without correctly assessing Islam's general approach as a belief and legal system, as well as the Prophet's (PBUH) practices regarding the subject. In this context, it is very important to avoid misplacing the concepts of peace, war and violence in the said picture so that Muslims can determine their ideal position, while at the same time non-Muslims do not abandon the principle of equity in defining and recognizing the Muslims and Islam. This article analyzes prominent Quranic verses and hadiths pertaining to tenets upon which the relations between Muslims and non-Muslims are based. It also tries to develop a perspective in order to ascertain the viewpoint of Islamic Law.

Keywords: Jihad, War, Peace, Violence, Conflict, Co-Existence, Islamic Law.

Öz

İslam dini, mensuplarının aynı dünyayı paylaştıkları gayrimüslimlerle münasebetleri hususunda bazı esaslar belirlemiş ve düzenlemelere gitmiştir. Bu prensipler etrafında Hz. Peygamber (SAV)'in ve ilk Müslümanların yaşadıkları tecrübeler sonraki asırlar ve nesiller için örnek teşkil etmektedir. İslam'ın inanç ve hukuk sistemindeki genel yaklaşım ve buna dair Hz. Peygamber (SAV)'in uygulamaları doğru tespit edilmeden Müslümanların diğer inançlara mensup kişi ve toplumlarla ilişkilerine dair isabetli değerlendirmelerde bulunulması mümkün değildir. Bu meyanda barış, savaş ve buna bağlı olarak şiddet kavramlarının bahsi geçen resimde yanlış noktalara yerleştirilmemesi, hem Müslümanların kendi ideal pozisyonlarını belirlemeleri, hem de gayrimüslimlerin İslamiyet ve Müslümanları tanıran/tanımlarken hakkaniyetten ayrılmamaları için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerinin dayandığı esaslara dair yapılan değerlendirmelerde ön plana çıkarılan ayet ve hadisler ele alınmakta ve İslam hukukunun bakış açısını tespit edebilmek amacıyla bir perspektif geliştirilmeye gayret gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cihat, Savaş, Barış, Şiddet, Çatışma, Birlikte Yaşama, İslam Hukuku.

* Dr., Büyükelçi, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü.

Giriş

Savaş ve barış kavramları, İslam hukukunda geniş bir yere sahiptir. Savaş, barış ve bunlarla ilişkili diğer kavramlara yönelik hukuki düzenlemelerle meydana gelen zengin literatür, bunun en açık göstergesidir. Uluslararası hukukla ilgili çalışmalar, ilk dönemden itibaren klasik fıkıh kitaplarında yer bulmuş, eş zamanlı olarak bu alanda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Batı’da uluslararası hukukun başyapıtı görülen “Savaş ve Barış Hukuku” (1625) adlı eserin müellifi Hugo Grotius (ö. 1645) ile bu sahaya dair İslam hukukunun ilk müstakil eserler arasında yer alan “Kitâbu’l-Harâc”ın müellifi Ebu Yûsuf (ö. 798) ve “es-Siyerü’l-Kebîr”in sahibi Muhammed eş-Şeybânî (ö. 805) arasında yaklaşık sekiz buçuk asır bulunması bahse konu resmi doğru anlamamıza yardımcı olacak bir ipucudur.

İslam hukukunda bu kadim ve zengin literatürün oluşması ve gelişmesinin altında Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebî’de Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerini belirleyen çok sayıda beyan ve ilkenin yer alması yatmaktadır. Cihat¹ başta olmak üzere silm/selam, kîtâl vs çok sayıda kavram iki temel kaynaktan hareket alarak fıkıh literatüründe yerleşik anlamlarını kazanmışlardır. Yine Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebî’deki temel yaklaşım ve düzenlemeler etrafında Klasik İslam hukuku eserlerinde savaşa götüren süreçlerden, savaş ilanından, savaşın yönetimi, bitirilmesi, tutsaklara nasıl muamele edileceğine, ganimetin nasıl paylaşılacağına, barışın nasıl yapılacağına vs kadar ayrıntılı çalışmalar yapılması, ilk dönemden itibaren İslam hukukçularının konuya dair nasıl bir sorumluluk taşıdığını göstermektedir. (Batılı fikir adamlarından dahi konuya dair benzer tespitler dikkat çekmektedir. Örneğin bkz. Lewis, 1993: 88). Bu güçlü müktesebat, İslam’ın savaşı önceleyen, şiddet temelinde yükselen bir din olduğunu değil, savaşın ve barışın bir hukuk çerçevesinde yapılması gerektiğini vurgulayan disiplinli tutumuna işaret etmektedir. İslam dininin bakış açısı, başta peygamberler olmak üzere Müslümanların insanları zorla iman ettirmek gibi bir görevi olmadığını ortaya koymakta, bu nedenle savaşı İslam’ı kabul ettirmek için bir araç olarak değerlendirmemektedir. Bu yaklaşıma göre İslam’da şiddet keyfi gerçekleştirilebilecek bir faaliyet değildir ve savaş da barış gibi İslam’da bir kanuna, hukuka tabidir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebî’de anılan kavramların, yapılan düzenlemelerin ve buna bağlı olarak İslam hukukunda

1 Cihat, can, mal, dil vs. ile Allah yolunda savaşarak güç ve tâkat sarfetmek demektir. Bkz. Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, Bedâi’us-Sanâi’ fi Tertîbi’ş-Şerâi’, Matbaatü’l-Cemâliyye, Mısır (t.y.), VII, 97. Cihadın, açık düşman, şeytan ve nefis ile yapılan mertebeleri de İslam hukuku eserlerinde zikredilmiştir. Bkz. Sa’dî Ebû Ceyb, el Kâmûsu’l-Fikhî, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1408h./ 1988 m., s. 71.

ortaya konmuş çalışmaların bütünlük olmayan, bir birinden ve bağlamlarından kopuk biçimde değerlendirilmesi, Müslümanlarla diğerleri arasındaki münasebetler hakkında haksız çıkarımlarda bulunulmasına sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca söz konusu ilişkinin doğrudan savaş veya kayıtsız şartsız barışa dayandığını söylemek eksik ve hatta hatalı olacaktır.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Sünnet-i Nebî'de Barış Vurgusu

a. Kur'ân-ı Kerîm'de Barış ve Hoşgörü

Kur'ân-ı Kerîm'de savaştan bahseden ayetlerin yanında barışı, hoşgörü ve yumuşaklığı konu edinen ayetlerin yoğun biçimde var olduğu ortadadır. Bu konuda en genel ifadelerden birisi:

“Ey iman edenler, topluca barışa giriniz.” (Enfâl: 8) ayetidir. Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa Sen de ona yanaş ve Allah'a dayan, çünkü O işitendir, bilendir.”

Her iki ayette de açık biçimde bir barış çağrısı yapıldığı göze çarpmaktadır. Tabii olarak düşmanların barış davetine olumlu veya olumsuz yanıt vermesi mümkündür. Dikkat edilirse barışa yanaşılması hususunda düşmanın iman etmesi bir ön şart, bir zaruret biçiminde ele alınmamaktadır (Zehra:1985: 48). Buna göre özellikle ikinci ayetle alakalı olarak barışın savaşa tercih edilmiş olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır (Eş-Şa'rânî 1409 h./ 1989 m.III, 368). Anılan veya benzer diğer ayetlerden, insanlar ve toplumlararası münasebetlerde Kur'ân-ı Kerîm'in barışı hareket noktası olarak belirlediği çıkarımını yapabiliriz.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm'de çok sayıda ayet, mü'minlere, karşısındaki inkârcılara ve münafıklara karşı ölçülü, olabildiğince yumuşak ve hoşgörülü olmalarını emretmektedir. Bunlardan birinde:

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et. Şüphesiz Rabbin yolundan sapmanı bilendir, hidayete ereni de bilendir” (Nahl Sûresi:16) buyrulmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, aynı zamanda İslam'ın davet anlayışında ve tebliğ metodunda büyük öneme sahiptir. Bir başka ayette ise Hz. Peygamber (SAV) ve bütün inananlara davet görevleri ve buna çizilen sınır hatırlatılmaktadır:

“Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin tümü topluca iman ederdi. O halde insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın? (Yunus:10).”

Nitekim hiçbir baskıya konu olmaksızın, din ve vicdan hürriyetinin de doğrudan Kur’ân-ı Kerîm’deki ilgili ayetlerle teminat altına alındığı görülmektedir. Örneğin:

“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır...” (Bakara: 2).

“De ki: Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...” (Kehf:18) ayetleri Yüce Allah’ın muradını gözler önüne sermektedir. Konuyla ilgili burada anamadığımız çok sayıda ayet de benzeri anlamları ihtiva etmektedir (Zuhruf:43; Kaf:50; Zâriyât: 51;Hicr:15).

b. Hz. Peygamber’in Barışı, Hoşgörüyü Vurgulayan Söz ve Uygulamaları

Kendisini rahmet peygamberi olarak tanımlayan Hz. Peygamber (SAV)’in savaşın önemini ve faziletini vurgulayan sözleri yanında barışa, hoşgörüyü dair ifadeleri de bulunmaktadır. Hz. Peygamber (SAV)’in savaş ve buna bağlı olarak şiddeti konu edinen sözleri, İslam davetinin engellenmesi, Müslümanların tehdit altında bulunması tehlikesinin bertaraf edilmesi zarureti ve genel konjonktür dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Meydana getirdiği devrimle tüm dünyayı sarsan İslam devleti için kısa zamanda kaçınılmaz bir duruma dönüşmüş; zulümler, ihanetler ve diğer şartların savaşlarla yüz yüze getirdiği Hz. Peygamber (SAV) ömrü boyunca 47 seriye yola çıkarmış ve 27 savaşta bizzat yer almıştır (Fehmi, 1994: 40; Önkal, 1995: 180).

Özellikle Medine’ye hicret sonrasında kendileriyle çok boyutlu iş birliği yapılan Yahudilerle karşı karşıya gelinmesi belli süreçlerin geride bırakılması ve tecrübelerin, ihanetlerin yaşanması sonrasında gerçekleşmiştir. “Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları gerekse bizzat kendileri dâhildir”² maddesi ile bu minvalde benzer ifadeleri içeren bir sözleşme etrafında aynı toplumun unsurları haline gelen Müslüman ve Yahudiler arasındaki barış ve güven anlayışı, inanç farklılığı nedeniyle sona ermemiştir. Hz. Peygamber (SAV), barış ve ittifaka dayalı ilişkilerin noktalanmasında karşısındaki kabilelerin Yahudi olmasını değil, barışın gerektirdiği şartları gözetmemelerini, antlaşmalara sadâkatsizliklerini, açık ihaneti ve Müslümanlara karşı düşmanlarla işbirliği yapmalarını esas almıştır (Afzal er-Rahman, 1988: I: 428; Hizmetli, 1991: 170-171).

2 Medine sözleşmesinin 25. Maddesi. Abdülmelik b. Hişâm, es-Sîretü’n-Nebeviyye, Dâru İhyâi Tûrâsî’l-Arabî, Beyrut 1415 h.-1994 m., II, 117; Münir Muhammed Gadban, İslam’da Siyâsî Antlaşma, çev. Asım Kanar, Kerem Mat., İstanbul 1992, s. 121.

Hız. Peygamber (SAV)'in yönetim anlayışında savaş Müslümanlar için bir amaç olmamıştır (Hamidullah, 1979:130). Örneğin Mekke'nin fethi sırasında/sonrasında, o zamana kadar belki de askeri açıdan en güçlü olduğu dönemde, yıllarca kendisi ve takipçilerine acılar yaşatmış ve iman etmemiş Mekkelilere şiddet uygulaması beklenen Hız. Peygamber (SAV), Hız. Yusuf (AS)'un, zulümlerine maruz kaldığı kardeşlerini affederken sarfettiği:

“Gidiniz, serbestsiniz” (Hişâm, IV: 60-61; Hamidullah, 1996:154) sözlerini telaffuz ederek Mekkelileri bağışlamıştır.

Hız. Peygamber (SAV)'in savaş ve barışa bakış açısı gerçeklerle çakışmayan, dengeli ve ölçülü bir siyaseti gözler önüne sermektedir. Bunu şu sözlerinden çıkarmaktayız:

“...Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin! Fakat onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır...” (el-Buhârî, 1992: 9; Ebû Dâvûd, 1992: 95-96) Terazinin iki kefesini de gözeten bu tutum Hız. Peygamber (SAV)'in şu hadisinde de göze çarpmaktadır:

“Ben rahmet peygamberiyim, ben savaş peygamberiyim” (Hanbel: IV:395 ve V:405).

Burada bağlamından koparılarak istismar konusu edilen “Ben insanlarla Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum” hadisinde geçen “insanlar” ile kastedilenin genel kanaatle İslam'ın başından beri karşısında bir engel olarak dikilen Arap müşrikler olduğu bilinmektedir (Hallâf, 1350:78; Özel, 1988:63; Erdoğan, 1994: 50).

Allah'ın Elçisi (SAV), harpte öldürülmüş bir kadını gördüğünde, “bu kadın savaşmıyordu” buyurarak, Hâlid b. Velîd (R)'e haber yollayıp savaşmayan kadınların ve ayrıca çocukların öldürülmemelerini emir buyurmuşlardır (İbnü'l-Hümâm, t.y:190). Burada da görüldüğü gibi harpte öldürmenin illeti harptir; savaşmayan ve savaşacak durumda olmayan kimse öldürülmez (Sabık, 1992: 1412 h:III:107).

Hız. Peygamber (SAV) insanları inanmaları noktasında dayatmalar, baskılar ve zorlamalar ile yüz yüze getirmemiş; fethettiği topraklarda insanları İslam'a girmeleri ya da cezalandırılmaları arasında tercih yapmaya mecbur bırakmamıştır. Örneğin Hız. Peygamber (SAV), Necranlılarla yaptığı anlaşma metninde şu maddeye yer vermiştir:

“Necranlılar ve tâbileri için, malları, din ve cemaatleri, kiliseleri ve mâlik oldukları diğer şeyler hususunda Allah’ın himâyesi ve Muhammed’in teminatı vardır.” (Ebû Yusuf, 1352: 72; Zeydan, (ty):84-85).

Hiz. Ömer’in Kudüs’ü aldığında Hıristiyan halka verdiği emanda hiç kimseye dinlerini değıştirmek noktasında bir zorlama yapılmayacağı beyan edilmiştir (Armağan, 1992:107).

Bu konuda gerek Hiz. Peygamber (SAV)’in gerekse bütün Müslümanların sahip olması beklenen bakış açısı için –yukarıda da andığımız- Kur’ân-ı Kerîm’deki ilgili ayet dikkatten kaçmamalıdır:

“(Ey Peygamber) Eğer Rabbin dıleseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde Sen inanmaları için insanları zorlayacak mısın?” (Yûnus:10).

Genel olarak konuya ilişkin ayetler ve Kur’ân-ı Kerîm’in pratiğe aktarılmış biçimi olan Hiz. Peygamber (SAV)’in hayatı ve O’nun prensiplerini düstur edinen takipçilerinin uygulamaları İslam’ın kişi hak ve hürriyetine ne derece önem verdiğini gözler önüne sermektedir. İslam’ın inanç ve hukuk sistemi, din konusunda zorlamayı kabul etmemesinin yanında, insanların dini inançlarından dolayı şiddete uğramalarına da izin vermez. Doğal olarak bireylerle veya toplumlarla sırf inançlarından dolayı çatışmaya girmek gibi bir amacın İslam’da yeri yoktur.

2. Savaş

Kur’ân-ı Kerîm’de kâfirlerin veli edinilmesinin yasaklanması, (Mâide:5) küfrün en büyük münker olarak zikredilmesi, İslam hukukçularına göre küfrün münkerin aslı olduğuna yönelik değerdendirme (es-Serahsî, t.y.: 2) ve Müslümanların küfrün mensuplarını veli edinmelerine dair yasaklama, Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerinde savaşın esas durum olduğu iddiasına gerekçe gösterilmektedir. Savaş çağrısı ihtiva eden ayetlerin, gayrimüslimlerin veli edinilemeyeceğini belirten ayetlerle bu anlamda bütünlük arz ettiği ileri sürülmektedir. Bu konuda veli edinmek ile barış içerisinde bulunmanın ilişkileri bulunmakla beraber farklı şeyler olduğunu, veli edinmenin doğurduğu siyasi, hukuki sonuçlarla, barışla ortaya çıkan neticelerin birbiriyle örtüşmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca veli edinmenin yasaklanması yanında gayrimüslimlere güzel muamelede ve menfaat alışverişinde bulunmanın mahzurlu görülmediği bilinmektedir. Nitekim Yüce Allah’ın ehl-i kitaptan bir gayrimüslim hanımla evlenmeyi helal kılması bu konuya dair bir delil olarak gösterilmektedir (Hallâf, 1350 h.: 79).

Bununla beraber Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli vesilelerle savaş çağrısı içeren çok sayıda ifadenin yer aldığı bir gerçektir. Savaşla ilgili ayetlerin varlığından hareketle Müslümanlar ve diğerleri arasında daimi bir husumetin geçerli olduğu; mutlak manada savaş ve şiddetin, İslam dini tarafından yüceltildiği iddiasının ortaya atıldığı görülmektedir (Noth, 1999: 20-21). Oysa bu ayetler ancak, bağlamlarında, iniş sebepleri ve Kur’ân-ı Kerîm’in genel yaklaşımı ışığında değerlendirilirse sağlıklı neticelere ulaşmak mümkün olabilecektir.

Anılan ayetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır:

“Size harp açanlarla Allah yolunda siz de savaşın, ancak aşırı gitmeyin, muhakkak ki Allah aşırı gidenleri sevmez” (Bakara:2).

Bir başka ayette –aşağıda daha ayrıntılı biçimde temas edeceğimiz- fitne sözcüğüne vurgu yapıldığı görülmektedir:

“Fitne kalmayınca, din de yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına husumet yoktur” (Bakara:2).

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah yolunda yapılan savaşa katkıda bulunmak ve bu uğurda can vermekten övgüyle bahsedilmektedir:

“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürlük. (Bu), Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’ân’da Allah üzerine hak bir vaattir. Allah’tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O’nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır” (Tevbe: 9).

Bu hususa dair ayetlerin yanında çok sayıda hadis-i şerifte de Allah yolunda savaşa katılmanın önemini altının çizildiği görülmektedir:

“Kim gazve yapmadan (savaşmadan) ve bunu temenni etmeden ölürse, nifaktan bir şube üzerine ölmüş olur.”³

Keza cihat ve savaş konusunda önemli bir anlama sahip bulunan şahadet, yani Allah yolunda can vermekle ilgili çok sayıda hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (SAV)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“Cennete giren hiç bir kimse, dünya üzerindeki her şey kendisine verilebile, dünyaya dönmek istemez. Ancak şehit müstesnadır. O, göreceği

3 Ebû’l-Huseyn b. el-Haccâc Müslim, el-Câmiu’s-Sahîh, Dâru Sahnûn-Çağn yay. İstanbul 1992, (Kitâbu’l-İmâra), II, 1517; Ebû Dâvûd, (Kitâbu’l-Cihâd), III, 22; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Sunen, Dâru Sahnûn-Çağn yay., İstanbul 1992, (Kitâbu’l-Cihâd), VI, 8

ikramdan dolayı tekrar dünyaya dönüp on defa daha öldürülmeyi (şehit olmayı) temenni eder.”⁴

Allah yolunda nöbet tutmak şeklinde çevirebileceğimiz rıbât-murâbata da ayet-i kerime (Âl-i İmrân: 200) ve hadis-i şeriflerde konu edinilmiştir. Bir gün Allah yolunda nöbet tutmak, bir ay oruç tutup namaz kılmak gibi faziletli görülmüştür.⁵

Görüldüğü üzere içeriği ve bağlamında meşruiyet sebeplerini tespit etmekte olduğumuz ayet ve hadislerle savaşın teşvik edildiği açıkça görülmektedir.

3. Savaş, Çatışma ve Şiddeti Meşru Kılan Nedenler

İslamiyet, vaz ettiği hükümlerle insanın ve toplumun maslahatını hedeflemektedir. Hatta bütün hükümlerin ya dünya ve ahiret ya da bunlardan birine dair bir faydayı elde etmek veya bir zararı gidermek amacına dayandığı ifade edilmiştir (Abdüsselâm: 2006: 34). İslam hukukçuları, maslahatı, kuvveti bakımından zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât olarak üç başlık altında ele almıştır (Eş-Şâtibî: II: 3-5). Bunların içinde en mühim olanı, yani zarûriyyât, dinî ve dünyevî faydaların elde edilmesi hususunda vazgeçilemeyecek unsurlardır ki bunlar da din, can, akıl, nesil, mal şeklinde sıralanmaktadır. (Eş-Şâtibî: II: 4). Özünde esasen hoş görülmemiş öldürme fiilinin (İbn Abdüsselâm: 2006: 522) bulunduğu savaş, ancak din, can, mal, akıl ve neslin muhafazası amacına dayalı olarak meşruiyeti benimsenebilecek bir nitelik taşımaktadır (Özdemir, 2013; Telkenaroğlu, 2008). Maslahatlar ve öldürme fiilinin merkezinde gelişen savaş kavramının ilişkisiyle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’den şu örneği görmekteyiz:

“Sana haram ayda savaşmaktan soruyorlar. De ki, onda savaş, büyük bir günahtır. Fakat Allah yoluna engel olmak, Allah’a ve Mescid-i Haram’a karşı nankörlük etmek, halkını ondan (Mekke’den) sürüp çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir günahtır. Fitne (baskı yapmak, adam) öldürmekten daha büyük (bir günah)tır” (Bakara: 2).

Ayet-i kerimeden anladığımız üzere haram aylarda savaş ve dolayısıyla bu aylara yönelik saygısızlık, bir mefsedet, hatta büyük bir günah olarak nitelenmektedir. Ancak Allah yolundan alıkoymak, Müslümanların canına kastetmek ve onları yurtlarından çıkmaya mecbur bırakmak daha büyük

4 Müslim, (Kitâbu'l-İmâra), II, 1498; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et-Tirmizî, Sunen, Dâru Sah-nûn-Çağrı yay., İstanbul 1992, (Kitâbu Fadâilü'l-Cihâd), IV, 177 ve 187.

5 Bu benzetme Selmân el-Fârisî'nin Hz. Peygamber'den işittiğini söylediği bir hadis rivayetine dayanmaktadır. Muhammed eş-Şeybânî'nin es-Siyerü'l-Kebîr'inin ilk konusu da “nbat-murâbatanın fazileti” başlığını taşımaktadır. Bkz. Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, Şerhu Kitâbi's-Siyerü'l-Kebîr, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 6.

mefsedettir ve dolayısıyla büyük bir mefsedeti ortadan kaldırmak için küçük mefsedete yönelmekte bir beis görülmemektedir (Telkenaroglu: 2006: 57).

Savaşla ilgili emirler, delâlet ve subût yönünden kat'iyet arz etmekte ve vücubiyeti tartışma götürmemekle beraber, İslam hukuk sistemi savaşı temel maslahatlardan ayrı, dinin genel maksatlarından bağımsız değerlendirmemiş, keyfilikleri reddederek savaşı belli şartlarla meşru görmüş ve düzenlemeler getirmiştir (ez-Zuhaylî, 1992:84). Savaş, dinin gözettiği hedefler doğrultusunda, meşru nedenlere istinat ettiğinde muteber bir nitelik kazanmaktadır. Örneğin cihadın meşruiyet sebeplerinden biri olarak, aleyhlerine cihat ilan edilecek kimselerin ehli İslam'a karşı harbî (muharip) bir düşman vaziyetinde bulunmaları olduğu belirtilmiştir.⁶ Bazı fakihler, İslam ülkesinin etrafının güvenli biçimde korunmaya alınmış, sınırlarının tahkim edilmiş olması durumunda savaşın farz olma niteliğini nafilik hükmüne bırakacağı yönünde görüş kaydetmiştir (Muhammed,t.y.:126). Kimi bilginler, ehli harp ile savaşın mubah olmasının sebebini, tek cümleyle onların Müslümanlara savaş açmış olmaları şeklinde formüle etmişlerdir (Özel, 1988: 58).

Bu çerçevede savaşın sebebinin tek başına küfre dayanmadığını; Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki tabii durumun çatışma/şiddet esaslı olmadığını; savaş ve şiddetin meşruiyetinde anahtar rolün zulmün def'i ve fitnenin kesilmesi, davetin korunması hedefine ait olduğunu belirtebiliriz (Hâllâf, 1350: 71). Böylece savaşı meşru hale getiren sebepleri şu genel başlıklar altında sıralamaktayız:

6 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul 1968, III, 356.

İslam hukukçuların, Gayri Müslimlerin tamamını aynı statüde değerlendirmemişlerdir. Bu durum da Müslümanlarla Gayri Müslimler arasında esas olan ilişkinin mutlak savaşa dayanmadığını gösteren önemli bir ipucudur. Müslümanlar, Hz Peygamber (SAV) döneminden itibaren başka dinlerden insanlarla aynı toplumda yaşayagelmışlerdir. Bu anlamda birlikte yaşama kültürünü la aralarındaki hukuki ilişki ve siyasi konularına göre ise gayrimüslimleri ilk aşamada iki kısma ayırmak mümkündür:

Ehl-i Harp: Müslümanlarla savaş hâlinde olanlar, müslümanlarla aralarında ahd ve zimmet olmayanlar, (Bkz. Muhammed Ravvâs Kal'acî,, *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Müyyessera*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1421 h. / 2000 m., s. 75.) ister ehl-i kitap isterse müşrik olsun, asıl ülkesi fark etmeksizin dârü'l-harbe mensup olan kişiler (Bkz. Majid Khaduri, *İslam'da Savaş ve Barış*, Çev. Nejat Özberk, Fener Yay., İstanbul 1998, s. 189-190.)

Ehl-i Ahd : Müslümanlarla savaş içerisinde değil barış hâlinde bulunanl gayr-ı müslimlerdir. Ehl-i ahdi sadece zimmiler olarak tanımlayanlar (Bkz. Ebü Ceyb, s. 265) olmuşsa da esasen ehl-i ahd ise üç başlık altında toplanabilir:

Zimmiler, İslam devletinin himâyesini kabul edenler. (İslam ülkesinde) (Bkz. Kal'acî, s. 76.)

Müste'minler, kendilerine eman verilmiş olanlar. (İslam ülkesinde) (Bkz. Ebü Ceyb, s. 27; Kal'acî, s. 395)

Muâhedler, kendileriyle barış anlaşması yapılmış gayrimüslimlerdir. (İslam ülkesinde değil) (Bkz. Ebü Ceyb, s. 265.)

- a. Savaş veya savaşa teşebbüsle karşı karşıya kalınması
  - b. Antlaşmanın düşman tarafından bozulması durumu
  - c. Fitnenin ortadan kaldırılması ve yardım etme zarureti
  - d. Uluslararası antlaşmaların yükümlülüklerinden dolayı savaşa iştirak edilmesi
  - e. Cezalandırma savaşı (Yaman, 1998: 79-88)
- Bunlara ayrı ayrı temas etmeye çalışacağız.

a. Savaş veya Savaşa Teşebbüsle Karşı Karşıya Kalınması

Savaş veya savaşa teşebbüsle karşı karşıya kalınması, bilhassa meşru müdafaa halini ifade etmektedir. Ayrıca kesintiye uğramış bir harbin devamı durumu da bu başlık altında yer almaktadır. Savaşa izin verilen ilk ayetlerde Müslümanların bir saldırı ile karşı karşıya kalmış olmalarına işaret edildiğini görmekteyiz:

“Kendileriyle savaşılmalara (mü’minlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaşmaları konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kâdirdir” (Hacc: 39).

Bununla ilgili şu ayet de savaşın karşı taraftan aldığı harekete değinmektedir:

“Müşriklerin sizinle topluca savaşmışları gibi siz de onlarla topyekün savaşın” (Tevbe:9).

Savaşın üç meşruiyet nedenini bir arada gördüğümüz ve “ilk önce savaşın karşı tarafça açılması”na işaret eden ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır:

“(Ey mü’minler) Verdikleri sözü, andı bozan; Peygamber’i (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz?” (Tevbe:9).

Anlaşıldığı üzere, Müslümanların kendilerine savaş açılması veya kesintiye uğramış bir savaşın tekrar alevlenmesi üzerine mukabelede bulunması mutlak anlamda bir meşruiyet nedenidir.

b. Antlaşmanın Düşman Tarafından Bozulması Durumu

Kur’ân-ı Kerîm sadece uluslararası hukuku ilgilendiren konularda değil, genel olarak yapılan tüm antlaşmalara uyulması hususunda açık bir tutum sergilemektedir.

“Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin ve Allah’ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah yapacağınız

şeyleri pekiyi bilir. Bir toplum diğer bir toplumdun (sayıca ve malca) daha çok üstün olduğu için yeminlerinizi aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan (kadın) gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir...” (Nahl:16). Antlaşmalara sadakat noktasında Peygamberimiz de son derece hassas bir tavır içerisinde bulunmuştur (Bkz. el-Buhari: III: 220; Ebû Dâvûd: III: 190-191).

Bu temel prensipten hareketle antlaşma yapılmış gayrimüslimlere Müslümanların saldırması, haddi tecavüz etmeleri, -sulh bâkî olduğu sürece- kesinlikle uygun değildir (El-Hindiyye: (t.y.):IV:163).

Kur’ân-ı Kerîm’de meşru çatışma, savaş gerekçesini ifade eden şu ayeti görmekteyiz:

“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın... (Ey mü’minler) Verdikleri sözü, andı bozan; Peygamber’i (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz?” (Tevbe: 9).

Bu başlık altında değerlendirdiğimiz hususla ilgili en tafsilatlı ifadeler yukarıdaki ayetin de yer aldığı Tevbe Suresi ile Enfâl Suresinde geçmektedir. Özellikle de seyf (kılıç) ayeti olarak nitelenen ayet/ayetlerin bağlamında da antlaşmaların bozulması durumu ön plana çıkmaktadır. Seyf ayetinin hangi ayet olduğu, bu ayetin nesh teorisinde nasıl bir rol oynadığı geniş bir tartışma alanıdır. Seyf ayetiyle Müslümanlara savaşa yönelik mutlak, alternatifsiz bir istikamet verildiği iddiasına karşı yaygın biçimde seyf ayeti olarak anılan Tevbe Sûresi’nin beşinci ayetinin muhatabının bütün gayrimüslimler değil, Arap müşrikleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Ez-Zuhaylî: 655).

Tevbe Suresi’nde yer alan:

“Haram aylar stırılıp bitince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları tutuklayın ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe edip namaz kılarlarsa ve zekâtu verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah bağışlayandır, esirgeyendir” (Tevbe:9).

ayetinde “öldürün” ibaresinden sonra “yakalayın” ve “hapsedin” buyrulmaktadır. Yakalanan, esir edilenler de meşru bir nedenle serbest bırakılabilir (önceleri fidiye ile esir salındığı bilinmektedir). O halde ayetteki emir kipleri vücûb değil ibâha ifade etmekte; Müslümanların otoritesine bir tercih imkânı sunulmuş olmaktadır (Özel,1988: 76-78). Nitekim öldürme eyleminde vücûbiyet esas olsaydı, yakalama, esir almaya imkân tanınmazdı ki bu durum da ayette bir tutarsızlığın varlığı inancını doğurabilirdi. Ayrıca bu ayet,

Tevbe Suresinin ilk on beş ayetinden bağımsız, başlı başına da değerlendirilmemelidir. Nitekim ayetin hemen ardından gelen:

“Ve eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, Allah’ın kelimünü işitip dinleyinceye kadar ona eman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır...” (Tevbe:6) ayeti de yukarıda geçen öldürme emrinin mutlak bir vücutiyet anlamını taşımadığını göstermektedir.

Elbette asıl dikkat edilmesi gereken husus, ayetin, başlangıçta Müslümanlara saldırıya geçen bir gruptan bahsettiği gerçeğidir. Söz konusu kimseler Müslümanlarla antlaşma yapmışlardır, ancak, ihanet düşüncesinde olduklarından Müslümanlara karşı sorumluluklarını bir kenara iterek antlaşma şartlarını ihlal etmişlerdir (Derveze, 1998: 85). Bu bağlamda Tevbe Suresi’nin ilk ayetinde müşriklerle ilişkilerin kesilmesine yönelik emri, müşriklerin antlaşmalara bağlı kalmadığının tecrübeler ile tespiti ve İslam ülkesinin güvenliğinin tehlike ve tehdit altında olması gerekçeleriyle izah etmek mümkündür. Tevbe Suresi ilk 4 ayet ve 7-10. ayetler de söz konusu ayetteki muradı doğru anlamamızı sağlamaktadır:

“Mescid-i Haram’ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınızın dışında müşriklerin Allah ve Peygamberi yanında nasıl (muteber) bir ahdi olabilir? Onlar size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah dürüst davrananları sever. Nasıl olabilir ki! Onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne ahit ne de antlaşma gözetirlerdi. Onlar ağızlarıyla sizi razı ediyorlar, hâlbuki kalpleri buna karşı çıkıyor. Çünkü onların çoğu yoldan çıkmıştır. Allah’ın ayetlerine karşı az bir değeri (dünya malını ve nefsanî arzuları) satın aldılar da (insanları) O’nun yolundan alıkoydular. Gerçekten onların yapmakta oldukları şeyler ne kötüdür. Bir mü’min hakkında ne ahit tanırılar ne de antlaşma. Çünkü onlar saldırganların kendileridir” (Tevbe: 9).

Görüldüğü gibi 12 ve 13. ayetler de 5 ve 11. ayetlerde varlığından bahsedilen mutlak savaş iddiasını sınırlamaktadır ve şöyle buyrulmaktadır:

“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaş açın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Onlara karşı savaşsanız) umulur ki küfre son verirler. (Ey mü’minler) verdikleri sözü bozan, Peygamberi (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçek müminler iseniz, bilin ki, Allah kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”

Antlaşmayı bozanlara, ayetlerde sıralanan vasıfları taşıyanlara karşı sert davranılması; onlardan kayıtsız şartsız teslim olmalarının ve İslam’a girmelerinin istenmesi de esasen doğal bir neticenin beyanıdır (Derveze, 87).

Aşağıdaki ayet de bu konuda sıkça anılmakta ve bazen yanlış yorumlara konu edilmektedir:

“Ehl-i Kitap’tan Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Peygamberinin yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın” (Tevbe: 9).

Bu ayette geçen مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ “min” harf-i ceri tebyîn değil teb’id amaçlı kullanılmıştır. Yani buradaki “min”, açıklayan ve tümü ifade eden “min-i beyâniyye” değil, kısmiyet ifade eden “min-i ba’ziyye”dir. Bu harfle emir formu ayette nitelikleri açıklanan belli bir gruba indirgenmiştir. Yoksa ayetin Müslüman olmamayı, Peygamber (SAV)’i kabul etmemeyi tek başına savaşıma nedeni olarak belirtmediği meydandadır. Ayette bahsedilen kitap ehli, aşırı gidenler, düşmanlık edenler, Allah’tan ve ahiret gününden korkmayanlar, Allah ve Peygamberinin haram kıldığını helal sayanlar ve emrettikleri hakkı kabul etmeyenler olmaktadır. Bu noktada dayanak gösterilen Tevbe Sûresinin:

“Ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır.” (Tevbe: 9) ve *“Ey îman edenler, gerçek şu ki, yahudi bilginlerinden ve huristiyan rahiplerden çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah’ın yolundan alıkoyarlar...”* (Tevbe: 9) ayetlerini Tevbe Sûresinin 29. ayetiyle aynı bağlamda ele alarak, ayetlerde kitap ehli ile onlardan haham ve rahiplerin aşırı gitme ve engel olma vasıflarını taşıyanlara işaret edildiğini ve onlarla savaşıma emrinin bir sebebe bağlandığını belirtmemiz mümkündür. (Derveze:76) Kaldı ki bu ayet, Tebük savaşından evvelki ortamı da yansıtmakta ve Romalılarla yapılacak savaş hususunda mü’minleri motive etmektedir (Yaman, 1998: 124).

“Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et ve onlara sert davran ...” (Tevbe:9) ayeti korkutma ve caydırma cihadını (Yaman, 1998:125), bir sonraki ayette görülebileceği gibi Hz. Peygamber (SAV)’e komplolar kuran, ihanet eden, suikasta yeltenen münafıklara karşı, yumuşaklığın istismar edildiği, hoşgörünün sıkıntı getirir olduğu bir ortamda takınılması gereken tavır ifade etmektedir. Ayrıca dokuz sene boyunca yeterince düşünme fırsatı elde etmiş, İslam toplumunda giderek büyüyen bir ahlâkî çöküntüye sebep olan münafıklara karşı bir politika değişimini de anlatmakta ve gözdağı vermektedir (el-Mevdûdî, 1991: II:252-3).

Zaten Hz. Peygamber (SAV) de münafıklara savaş açmamış ve hatta sahabeden bazıları çeşitli vesilelerle münafıkların öldürülmesini teklif etmişlerse de bunu kabule yanaşmamıştır (El-Kâdî:1995:212-213). Bu da sözü

geçen ayetlerin nasıl anlaşıldığını ve nasıl anlaşılması gerektiğini gösteren ipuçlarıdır.

“*Ey inananlar! İnkârcılardan size yakın olanlarla savaşın!*” (El-Kâfî: 1995: 212-213) ayeti ise savaşın söz konusu olması hâlinde Müslümanların öncelikle yakın tehlikeyi ortadan kaldırmalarına yönelik bir strateji vermektedir (Yaman, 1998:125).

Enfal Sûresini 60-65. ayetlerinde de savaş-şiddet konusu ele alınmaktadır. Burada da özellikle ahitlerin bozulması gündeme getirilmiştir. Ama 61. ayette kâfirlerin barışa yanaşması hâlinde barışa yanaşılması gerektiği beyan buyrulmuştur.

Bu konuda Müslümanlar ve Yahudiler arasındaki antlaşmaların ihlali de örnek olarak ele alınabilir. Esasen Medîne Sözleşmesi’nde Müslümanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkiler net biçimde belirlenmiştir. Bu antlaşmaya göre Müslümanlar ve Yahudilerin savaşla karşı karşıya kalmaları durumunda birbirlerine yardım etmeleri karara bağlanmıştır (Hişâm,II:117; Gadban, 1992:122-123; Armağan, 1992: 213). Ne var ki bu antlaşmaları sürekli bozan, düşmanla işbirliğine girişen, Hz. Peygamber (SAV)’e suikast planlamaya kadar işi vardiyan Yahudi kabileleri birbiri ardına cezalandırılmış, antlaşmayı bozmalarının bedelini ödemişlerdir (Hizmetli, 170-171).

Yine Hz. Peygamber (SAV)’in Mekke’ye yürümesine Hudeybiye Musahası’nın karşı tarafça bozulması sebep olmuştur. Müslümanların müttefiki Huzaa kabilesine Müşriklerin müttefiki Benû Bekr kabilesinin saldırması, üstelik zaten bu fiilin antlaşmaya göre sorumluluğunu paylaşmak durumundaki Mekkelilerin saldırıya destek vermeleri Hz. Peygamber (SAV)’in Mekke’yi fethini beraberinde getirmiştir (Hişâm: IV:37-38; Hodgson: 1995: I:134-135).

Bu bağlamda İslam hukukçuları kendisiyle antlaşma yapılmış bir topluluğun, devletin, Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmasını, düşmanlarına yardım yapmasını antlaşmanın feshi için sebep kabul etmişlerdir (İbn Kudâme:1984: X: 71-72).

c. Fitnenin Ortadan Kaldırılması ve Yardım Etme Zarureti

Fitneye yapılan vurgu, İslam’ın bir savaş hukukuna sahip olmadığı ve sürekli savaşı emrettiği yönünde bir dezenformasyona dayanak gösterilmektedir. Her ne kadar bazı İslam hukukçuları “Fitne kalmayınca kadar...” (Bakara: 2) ayetinde zikredilen fitnenin küfür ile eş anlamlı olduğunu

savunmaktaysa da buradaki “fitne”nin mutlak manada küfür anlamına gelmediği hususunda yaygın kanaatin altını çizmeliyiz (El-Kuraşî:1989:IV:436).

Bu hukukçular fitneyi zorlama, baskı, dine dâvetin tehdit altında olması biçiminde algılamıştır (İbnü'l-Hümâm: V:189). Bu meyanda Hz. Peygamber (SAV)'in maruz kaldığı en geniş çaplı fitnenin, hicretten önceki zamanlarda yani mü'minlere uygulanan zulüm ve işkencenin zirveye ulaştığı dönemde yaşandığı belirtilmiştir. Daha farklı bir deyişle fitne, kâfirlerin Müslümanları dinlerinden çevirmek için bazen Müslümanların kalplerine şüpheler atmak, bazense Hz. Bilal, Hz. Süheyb, Hz. Ammâr'a yaptıkları gibi işkence, eziyetle baskı uygulamaktır (Er-Râzî, V: 98). Ayrıca “vazgeçerlerse” ifadesi de burada söz konusu iddiayı doğrulamaktadır. Bu çerçevede Müslümanların fitne ile mücadele etmesi ve bu yolda savaş vermeleri, bir zaruret olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm'de de fitne kelimesinin mü'minlerin inançları noktasında zorlanmaları, baskı altında tutulmaları bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz inanmış erkek ve kadınlara işkence edip dinlerinden döndürmeye uğraşanlar (فَتَنُوا), eğer tevbe etmezlerse onlara cehennem azabı vardır. Yakıcı azap da onlaradır” (Burûc: 10).

Yine bir başka ayette şu ifade yer almaktadır:

“Rabbin, türlü eziyete uğratıldıklarından sonra (مَنْ بَعْدَ مَا فُتِنُوا) hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder” (Nahl: 110).

Fitneyi küfür – şirk olarak görmeyen hukukçular, fitnenin ortadan kalkmasından maksadın, zulüm, baskı ve eziyet etmeye yönelen güçlerin bertarafı olduğunu savunmaktadır. Zaten her hâlükârda bunun sebepsiz veya meşru bir nedene istinat etmeksizin savaşılması anlamını taşımadığı ortadadır. Ayetten, Müslümanlara emredilen savaşın, gayrimüslimlerin sebep olduğu ve açtığı savaşın karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Yani gayrimüslimlerin Müslümanlardan dinlerini çevirmeye, onda fitneye düşürmeye yönelik bir zorlama, öldürme ve şiddet kullanma gibi fiiller sâdir olmayıncaya kadar savaşılması emredilmektedir (İbnü'l-Hümâm, 189).

Bu başlık altında andığımız üzere, yardım etme zaruretinin hâsıl olması nedeniyle savaşa başvurulması da meşru savaşlar arasında önemli bir yere sahiptir. Müslümanlara ya da Müslüman olmayanlara baskı ve zulme uğramalarından dolayı, antlaşmalara dayanarak ya da herhangi bir antlaşmaya

dayanmaksızın yardım edilmesi durumu esasen meşru bir savaş sebebidir. Bunun dayanağı olarak Kur’ân-ı Kerîm’den şu ayet zikredilmektedir:

“Size ne oldu da Allah yolunda ve ‘Ey Rabbimiz bizi halkı zalim olan bu bel-deden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!’ diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz?” (Nisâ: 75) buyrulmaktadır.

d. Uluslararası Antlaşmaların Yükümlülüklerinden Dolayı Savaşa İştirak Edilmesi

Müslümanların devleti yapmış olduğu ittifak ve işbirliği antlaşmalarından dolayı savaşa katılma yükümlülüğü ile karşı karşıya kalabilir ki bu da bir meşru savaş nedeni sayılmıştır (Yaman, 1998: 88). Bu konuda Hudeybiye sonrasında yaşanan gelişmeler konuya dair önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hudeybiye Antlaşması’nda şu ifadeye yer verilmiştir:

“Kureyş dışında kalan diğer kabileler, iki taraftan dilediklerinin himâyesine girmekte ve antlaşma yapmakta serbest olacaklar” (İbn Hişâm:346; Taberi: 563). Bu antlaşma ile Huzâa Kabilesi Müslümanların, Benû Bekr Kabilesi ise Kureyş müşriklerinin ahdine girmiştir (İbn Hişâm: III: 346). Kureyşlilerin müttefiki ve Müslümanların müttefiki olan kabileler arasında alevlenen çatışma Müslümanlarla Kureyş’i ve Benû Bekr kabilesini karşı karşıya getirmeye yetmiştir. Müslümanlar, uluslararası antlaşmalarından ortaya çıkan yükümlülükleri ve genel manada antlaşmanın bozulmasından dolayı savaş kararı almıştır. Nihayet bahse konu süreç Mekke’nin fethi ile neticelenmiştir.

İslam hukukunda meşru kabul edilen savaşlardan bir çeşidinin de, gayrimüslim ülkesinde zulme uğrayan, baskı gören Müslümanların yardım talebine dayanarak gerçekleştirilen savaş olduğu yukarıda anılmıştı. Ancak kendisine karşı yardım talebinde bulunulan gayrimüslim devletle Müslümanların devleti arasında bağlayıcı bir antlaşma var ise antlaşmaya bağlılığın esas olduğunu belirtmeliyiz. Hudeybiye Antlaşması sonrasında Mekke’den kaçamayan Ebû Busayr (Ebû Cendel) isimli bir sahabiye antlaşmaya riayet edilebilmesi için iltica hakkı tanınmamış, Mekkelilerin elinden kaçan Ebû Busayr, Hudeybiye Antlaşması gereği iade edilmiştir (İbn Hişâm: III: 347; Ebû Câfer Muhammed: 1991: V: 569). Bu durumun Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde düzenlendiğini görmekteyiz:

“...İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse,

sizinle aralarında bir sözleşme, antlaşma bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o Müslümanlara) yardım etmek üzerinize bir borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir” (Enfâl: 72).

e. Cezalandırma Savaşı

Esasen cezalandırma savaşı başlığı altında özellikle toplu isyanları zikredebiliriz (Hamidullah; 267-268). Hz. Peygamber (SAV)’in vefatı sonrasında meydana gelen toplu irtidat hâdiselerine karşı Halife Hz. Ebûbekir’in güç kullanması bir cezalandırma savaşı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ez-Zehabî, 1997: III: 27). Esasen Hz. Ali’nin Cemel ve Siffin Savaşlarını gerçekleştirmesi, Haricilerle mücadeleye girmesi de farklı cezalandırma savaşlarıdır. Dolayısıyla devletin, otoritesini ayakta tutabilmek için bir müeyyide olarak savaşa başvurması, bir meşruyet sebebi olarak değerlendirilmektedir.

İç isyanların, bu isyanları bastırma girişimlerinin savaş olarak değerlendirilemeyeceği, hatta bu isyanlar çerçevesinde mevcut otoriteye karşı çıkan asilerin uluslararası antlaşmalara değil, o devletin ceza hukukuna muhatap olduğunu ifade edenlere göre, cezalandırma savaşı ismi de, bu çeşit mücadelelerin savaş ve meşru savaş kapsamında değerlendirilmesi de uygun değildir. Yani savaş olup olmadığı tartışmalı böylesine mücadelelerin meşru savaşlar içerisinde anılması, bu açıdan isabetli görünmemektedir (Ez-Zuhaylî, 1992:35). Buna karşı diğer bazı hukukçular ise özü itibarıyla fark gözetmerek müşrikler ve ehl-i kitapla yapılan savaş ve cihat ile asiler, haydutlar ve mürtetlere karşı verilen mücadeleyi aynı çatı altında ele almışlardır (Örneğin bkz. Khaduri, 1998: 93-98).

SONUÇ

İslamiyet, barış dinidir, sevgiye dayalı bir inançtır. İslam’ın mensupları ile diğerlerinin birlikte yaşamasına dair yaklaşımı da buna dayanmaktadır. Gayrimüslimler barış içerisinde yaşamayı istedikleri sürece İslam ille de sürdürüşmeyi öngörmez.

Keza İslam Dini, toprak, mal, şahsî ihtiraslar gibi basit, dünyevî menfaatler uğrunda fesat çıkarmaya, şiddete yönelmeye, çatışmalara girmeye müsaade etmemiştir. Keyfilige geçit tanımayan, antlaşmalar konusunda vefâyı, sadâkati hassasiyetle vurgulayan İslam hukuk sistemi, insanları zorla Müslüman etmek gibi bir düşünce ve kaygıya da asla sahip olmamıştır. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm’de barışın önemine defalarca vurguda bulunulmuştur.

Genel olarak Hz. Peygamber (SAV)'in davet ve hareket metodu da şiddetten uzak olmuştur.

Bunların yanında İslam dini, insanlık tarihi kadar eski, görmezden gelemeyeceğimiz bir hayat gerçeği olan savaş üzerine hassasiyetle eğilmiştir. Ne hayalci bir tavra, ne de sınır tanımayan şiddet yanlısı bir tutuma bürünmüştür. İslam, savaşın varlığını inkâr etmemektedir, savaş, kaçınılmaz bir olgudur ve “savaşı kabul etmemek” ya da “savaş istememek”, savaş gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Şartların zorunlu kılması halinde savaş kaçınılmaz bir duruma dönüşmektedir ve hem ayet-i kerimeler, hem de hadis-i şerifler meşru sebeplerle ortaya çıkan savaşa katkı sağlamak hususunda Müslümanları teşvik etmektedir (Enfâl :8; Tevbe 9: Muhammed:47). İşte Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebî’de savaşla ilgili ifadelerde görülen keskin uslûp, ancak beyan edildiği ortam ve şartlar dikkate alınarak doğru anlaşılabilir. Savaş ve güç kullanımını öne çıkaran ifadeler, başka bir suretle müdafaası mümkün olmayan mukaddes bir hakkı, genele ait bir varlığı muhafaza ve himâye yolunda meşruiyet ortaya koymaktadır. Yoksa haklara riayet eden, sulh içinde yaşamayı sürdüren, insanlığın hürriyet, huzur ve sükûnunu ihlâlê çalışmayan insanlarla savaşmaya kalkmak, hatta onlara inançlarından dolayı eziyette bulunmak, İslam’ın inanç ve hukuk sisteminin kabul ettiği bir durum olamaz (Bilmen: III: 357). Kimi Batılı yazar ve siyasilerin göremediği veya görmek istemediği gerçek de budur.

Son olarak Fransa’da kendilerini aydın olarak nitelendiren yaklaşık üç yüz kişinin bir bildiri yayınlarak birlikte yaşayan insanlar arasında düşmanlık yayıyor iddiasıyla Kur’ân-ı Kerîm’den bazı ayetlerin çıkarılmasını isteme cüretinde bulunması, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber (SAV)'in hayatına dair cehalet veya suizanlarından kaynaklanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’deki ilgili ifadelerin ve Hz. Peygamberin söz ve hareket metodunun barışa çağrısı ile mecburiyete dönüştüğünde Müslümanları şiddet karşısında gerekli tavrı göstermeye teşviki, birlikte değerlendirilmediğinde bu tür saygıdan yoksun yorumlarda bulunulabilmektedir. Oysa ne Kur’ân-ı Kerîm ve ne de Hz. Peygamber (SAV)'in sözlerinde insanlara inançlarından dolayı şiddet uygulanmasını emreden, savaş açılmasını tavsiye eden ya da buna müsamaha gösteren bir ibareye rastlanması mümkün değildir. Önünden bir Yahudinin cenazesi geçerken ayağa kalkıp saygı gösteren, sonra bu cenazenin bir gayri müslime, bir Yahudi kadına ait olduğu söylenince, “o da bir insan değil miydi?” diye

mukabelede bulunan⁷ bir Peygamberin hayatından da, getirdiği inanç sisteminden de fanatizmin beslediği birtakım iddialarda bulunan kimselere hiçbir söylem malzemesi çıkmaz. Ayrıca belirtmeden geçmeyelim, Müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'den herhangi bir ayetin varlığına dil uzatması, böyle bir amaçla el sürmesi de zaten ihtimal dâhilinde değildir. İslamiyet'in kutsal kitabındaki bazı sözlerin çıkarılmak, yorumlanmak, yerleri değiştirilmek suretiyle tahrif edilebilmesi imkânsızdır.⁸ Müslümanlara ne böyle bir hak tanınmış, ne de din üzerinde değişikliğe gidebilme yetkisini haiz konsül gibi mekanizmalar var edilmiştir.

Öte yandan İslam hukukunun, tarih boyunca güncelliğini daima muhafaza etmiş savaş hakkında insanî ve vicdanî ilkeleri göz ardı etmediğini belirtmeliyiz. Buna göre savaşın meşruiyet gerekçeleri, savaşın hangi sebeplere istinaden gerçekleştirilebileceği hususları yanında gerek savaş esnasında, gerekse savaş sonrasında yapılabilecekler ve yapılamayacaklar ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Birbiriyle zıt anlamlara işaret eden savaş ve merhamet kavramları İslam'ın inanç ve hukuk sisteminde yan yana gelebilmişlerdir. Şöyle ki savaş esnasında savaşmayanlara ve savaşacak durumda olmayanlara, manastırlara, ibadethanelere çekilmiş kimselere ve hatta hayvanlara, ağaçlara bile zarar verilmemesi istenmiş, Müslümanlar merhamete davet edilmiş; aşırı gidilmesi, antlaşmaların bozulması, bir topluma duyulan kin sebebiyle haksızlığa, aşırılığa başvurulması ve hakkaniyetten ayrılmak yasaklanmıştır.

Medine döneminin son zamanlarında nazil olan Mümtehin Suresi'nden şu ayetlerin Müslümanlar ve diğerleri arasındaki ilişkinin oturduğu zemine dair temel ilkeleri gözler önüne serdiğine inanmaktayız:

“Allah sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.

Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkarılanları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır” (Mümtehin: 60).

7 Müslim, (Kitâbu'l-Cenâiz), I, 661. Hadisi şeriften Hz. Peygamber (SAV)'in ayağa kalkışının esasen Allah'a tazim, meleklerle hürmet, ölümün korkunçluğu gibi nedenlere istinat ettiğine dair değerlendirmeleri anmalıyız. Bununla beraber Hz. Peygamber (SAV)'in ömrünün tamamında insana/insan hayatına verdiği değeri gösteren çok sayıda örnek hadise bulunmaktadır.

8 “Ayetlerimiz onlara açık açık okununca, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, ‘Bundan başka bir Kuran getir veya bunu değiştir’ dediler. De ki: ‘Onu kendiliğimden değiştiremem, ben ancak, bana vahyolunana uyanım. Ben Rabbime karşı gelirim, büyük günün azabına uğramaktan korkarım” Yûnus Suresi, 10: 15. Bu ayetten gayrimüslimlerin Kur'ân-ı Kerîm'de değişikliğe gidilmesi yönünde talepte bulunmasının yeni bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.

Müslümanların Müslüman olmayanlarla ilişkilerini belirleyen bu ölçü, İslam uluslararası hukukunun da temeli olarak değerlendirilebilir. Buna göre Müslümanlar ile diğer insanlar arasındaki ilişkide saldırıya uğranması ve buna karşılık verilmesi zaruretinin doğması veya ihanetle yüz yüze kalınması halinde mecburen gereken yapılacaktır. Hangi din veya millete mensup olurlarsa olsunlar Müslümanların dinleri hakkında ve bu dinin hükümleri, hukukuna dokunmak maksadıyla savaşarak, Müslümanlara saldırıp onları öldürmeye, esir etmeye, ellerindeki almaya, yurtlarından sürmeye yeltenmeyen; alenen veya gizlice düşmanlık yapmayan, Müslümanların düşmanlarına düşmanlıklarında yardımda bulunmayanlara, -veli edinmek değil ama- iyilik yapılması yasaklanmamıştır.

İslam hukukunun temel kaynakları ve ana prensipleri dikkate alındığında Müslümanlarla diğerleri arasındaki ilişkinin savaş veya kayıtsız şartsız barışa dayandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine bu ilişkinin mutlak biçimde adalete istinat ettiğini; adaletin gerektirmesine göre savaşın yahut da barışın esas olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

Kaynakça

- ARMAĞAN, S. (1992), *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Gaye Mat., Ankara.
- BİLMEN, Ö. (1968), *Hukuku İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul.
- EL-BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî,(1992). *el-Câmiu's-Sahîh, Dâru Sahnûn-Çağrı yay.*, İstanbul.
- DERVEZE, M. (1998), *Allah Yolunda Cihad*, Çev. Ali Arslan, İlkbahar yay., İstanbul 1998.
- EBÛ CEYB, S. (1988), *el Kâmûsu'l-Fikhî, Dâru'l-Fikr*, Dımeşk 1408 h.- 1988 m.
- EBÛ DÂVÛD, S. (1992) Süleymân b. Eş'as, Sunen, *Dâru Sahnûn-Çağrı yay.* İstanbul.
- EBÛ YÛSUF, Y. (1352) Yakup b. İbrahim, *Kitâbu'l-Harâc, el-Matbaatu's-Selefiyye*, Kahire
- EBU ZEHRA, M.(1985) *İslam'da Savaş Kavramı*, çev. Cemal Karaağaçlı, Engin Ofset, İstanbul.
- ERDOĞAN, M.(1994), *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜİF Yay., İstanbul.
- FEHMÎ, M. (1994). *İslam Hukuk Felsefesi*, DİB yay., Ankara.
- EL-FETÂVÂ EL-HİNDÎYYE, Çev. Mustafa Efe, Burak Mat., Ankara (t.y.).
- GADBAN, M. (1992), *İslam'da Siyâsî Antlaşma*, çev. Asım Kanar, Kerem Mat., İstanbul
- HALLÂF (1350 hicri), Abdülvehhâb es-Siyâsetü's-Şer'iyye, *el-Matbaatu's-Selefiyye*, Kahire 1350 h.
- HAMİDULLAH, M. (1979), *İslam'da Devlet İdaresi*, çev Kemal Kuşçu, Nur Yay, Ankara
- HAMİDULLAH, M.(1996),*İslam'a Giriş*, çev. Cemal Aydın, TDV Mat., Ankara.
- HİZMETLİ, S. (1991), *İslam Tarihi*, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara.

- HODGSON, M.(1995), *İslam'ın Serüveni*, çev. Heyet, İz yay., İstanbul.
- İBN ABDÜSSELÂM (2006), İzzeddin, Kavâidü'l-Ahkâm fi Masâlihi'l-Enâm, Çev. Süleyman Kaya-Soner Duman, Şenyıldız Matbaası, İstanbul 2006.
- İBN CÜZEY, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâti, *Kavânînu'l-Fikhiyye*, Dâru'l-Fikr, (t.y.) (b.y.).
- İBN HANBEL, A. (1992). *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul.
- İBN HİŞÂM, A. (1415). *es-Sîretü'n-Nebeviyye, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî*, Beyrut.
- İBN KUDÂME, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Mugnî alâ Muhtasari'l-Hirâkî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404 h.-1984 m.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, (t.y.) Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr alâ'l-Hidâye*, el-Matbaatu'l-Meymeniyye, Kahire
- EL-KÂDÎ, Abdülfettah Esbâb-ı Nüzûl, *Eramat Mat.*, çev. Salih Akdemir, Ankara 1995.
- EL-KÂSÂNÎ, Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Matbaatü'l-Cemâliyye, Mısır (t.y.).
- KAL'ACÎ (2000), Muhammed Ravvâs, el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Müyessera, Dâru'n-Nefâis, Beyrut.
- KHADURÎ, M.(1998), İslam'da Savaş ve Barış, Çev. Nejat Özberk, Fener Yay., İstanbul.
- LEWİS, B. (1993), *İslam'ın Siyasal Söylemi*, çev. Ünsal Oskay, Cep Düşün yay., İstanbul
- EL-MEVDÜDÎ, Ebû'l-A'lâ (1991) , *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. Heyet, Eko Ofset, İstanbul.
- MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc (1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay. İstanbul.
- EN-NESÂÎ (1992), Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, Sunen, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul.
- NOTH (1999), Müslümanlıkta ve Hıristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele, Çev. İhsan Çatay, Çalış Ofset, İstanbul.
- ÖNKAL, A. (1995), *Râsûlullah'ın İslam'a Dâvet Metodu*, Burak Mat., Konya.
- ÖZEL, A. (1988), *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, Zafer Mat., İstanbul.
- ÖZDEMİR, A. (2013), "Fıkıh Mezheplerinin Dârü'l-Harb ile İlişkilerde Savaşı Esas Almalarının Sebepleri ve Günümüz Açısından Tahlili", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13:11.
- ER-RAHMAN, Afzal (1988), *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Heyet, İnkılap Yay., İstanbul.
- ER-RÂZÎ, Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. Ali el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî et-Taberistânî Fahrüddin, Mefâtihu'l Gayb Tefsîr-i Kebîr (1989), çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru, Akçağ yay., Ankara.
- SABİK, Seyid Fıkhü's-Sünne(1992), *Dâru'l-Feth*, Kâhire m.-1412 h.
- ES-SERAHSÎ, (t.y) Ebûbekir Muhammed b. Ahmed el-Hanefî, *Kitabu'l-Mesûat, Kitâbu's-Siyer*, Dâru'l-Marife, Beyrut.
- EŞ-ŞARÂNÎ, (1989). Abdülvehhâb Kitâbu'l-Mizân, *Âlemü'l-Kütüb*,
- EŞ-ŞÂTİBÎ (T.Y.) Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut
- ET-TABERÎ, (1991) Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkir Kadîrî Ugan-Ahmet Temir, MEB yay, İstanbul.

- TELKENAROĞLU, M. (2008) Rahmi "Makâsıd İctihadına Dayanan Külli Kaideler", Usûl, 10, 2008/2.
- ET-TİRMİZÎ (1992). Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ, Sunenu't-Tirmizî, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul.
- YAMAN, A.(1998), İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Fecr yay, Ankara.
- YAZIR, E.(1993) *M. Hamdi Hak Dini Kur'an Dili*, Bayrak Mat, İstanbul.
- EZ-ZEHEBÎ, (1997) Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- ZEYDAN, A.(T.Y.) *İslam Hukukunda Fert ve Devlet*, Çev. Cemal Arzu, Kültür Basın Yayın Birliği yay., İstanbul
- EZ-ZUHAYLÎ, V. (1992). *Âsâru'l-Harb fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk.